

Viera Kurincová, Tomáš Turzák

Rodičia študentov so zdravotným znevýhodnením a ich rola pri výbere vysokej školy pre dieťa

Niepełnosprawność nr 14, 154-162

2014

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Viera Kurincová, Tomáš Turzák

Katedra Pedagogiky PF UKF, Nitra

Rodičia študentov so zdravotným znevýhodnením a ich rola pri výbere vysokej školy pre dieťa

Parents of students with disabilities and their role in choosing a
college for a child

Currently, higher education institutions are interested in being attractive for the widest number of students. Important group in this context are the parents of students in middle schools, who are potential clients of the universities and participate at deciding and choosing the college for their children. At this stage a fundamental prerequisite for students (intact and with specific needs) and their parents is enough information. Exploring the attitudes of parents towards choosing the college for their son/daughter was the main objective of the study. The research results indicate statistically significant differences in the attitudes of parents with regard to education and health condition of son/daughter.

Kľúčové slová: študenti, zdravotné znevýhodnenie, vysokoškolské vzdelávanie, výber vysokej školy, inkluzívne prostredie, postoje rodičov

Keywords: university students, health disability, university education, inclusive surroundings of university, parents of students with disabilities, attitudes of parents

Úvod

Vysokoškolské učebne, tak ako školské triedy základných a stredných škôl v súčasnosti necharakterizuje homogenita študentov, ale jej heterogenita, diverzita rôzneho charakteru. Svoje miesto v nich majú i študenti so špecifickými potrebami. Uvedené zvyšuje nároky na prácu učiteľov a ich kompetencie pri napĺňaní ich poslania, očakávaní spoločenského systému a zodpovedností, ktoré sú na nich v kladené. Na strane druhej, štúdium mladého človeka so zdravotným alebo iným znevýhodnením vo väčšine prípadov predpokladá i kontinuálnu podporu študenta jeho najbližšou rodinou.

Najzložitejšími obdobiami pre dieťa so zdravotným postihnutím alebo s iným znevýhodnením a jeho rodinu sú prechodné, tzv. transmisívne obdobia, kedy napr. prechádza z jedného prostredia do iného a musí prejsť zložitým procesom adaptácie sa na nové podmienky. Prechod zo strednej školy a začlenenie sa do sveta dospelých podľa M.L. Hardmana – C.J. Drewa – M.W. Egana predstavuje komplexný a dynamický proces. Obsahuje zodpovedné plánovanie, ktoré kulminuje v rozhodnutí sa, akým smerom sa mladý človek bude uberať. V prípade rozhodnutia o ďalšom štúdiu nejde len o jedno rozhodnutie, ale musia sa v ňom zvažovať viaceré okolnosti súvisiace so štúdiom. Ako uvedení autori na základe rôznych výskumných zistení upozorňujú, rodina je najsilnejším článkom v procese rozhodovania a zároveň najvýznamnejším zdrojom prípravy adolescenta pre jeho ďalší život v dospelosti. Kooperatívny systém plánovania tejto fázy života mladého človeka (zaangažovanosť edukačného systému, verejnej sféry pre pomoc dospelým so zdravotným znevýhodnením a systému prirodzenej podpory rodiny a najbližších priateľov) považujú za jeden zo základných komponentov, ktoré uľahčujú proces plánovania prechodu zo strednej školy do ďalšieho života (2011, s. 83–87).

Na základe preštudovania viacerých webových stránok zahraničných univerzít (najmä anglických a amerických) môžeme konštatovať, že k štandardnej vysokoškolskej kultúre patrí vytváranie priestoru pre komunikáciu s rodičmi študentov. Vo fáze rozhodovania sa o výbere vysokej školy by mali rodičia študentov intaktných, ale najmä študentov so zdravotným znevýhodnením zohľadňovať viaceré okolnosti, ktoré sa prenášajú do života vysokoškoláka. Nie je to len výber adekvátneho odboru a programu štúdia, ale je to i zladenie odborného záujmu s inými okolnosťami – napr. s pripravenosťou rodiny odpútať sa od študenta, pripravenosťou študenta dokázať žiť bez rodiny a bez každodenného kontaktu, teda rozhodnúť sa, či študovať v známom, domácom prostredí, alebo v inom meste. (voľne podľa University of Central Lancashire). Osobitne významné sú aj podmienky, ktoré sú zabezpečované pre študentov so špecifickými študijnými potrebami – študenti so zdravotným znevýhodnením, študenti, ktorí majú jazykové bariéry, študenti so socio-kultúrne znevýhodneného prostredia a podobne (viac pozri: Kurincová, Turzák 2013).

Vysokoškolských študentov (mladých dospelých) nad 18 rokov legislatíva chápe ako plnoprávných občanov, ktorí sú oficiálne za všetky okolnosti súvisiace s ich životom (štúdium nevynímajúc) samostatne zodpovední. S prihliadnutím na reálnu spoločenskú situáciu na Slovensku však aj naďalej zohrávajú rodičia vysokoškolských študentov stále nezastupiteľnú úlohu v oblasti ekonomicko-materiálnej ako aj emočnej podpory ich „dospelých“ detí. Hlavným cieľom štúdie bolo preskúmať postoje rodičov k otázkam výberu vysokej školy pre dieťa. V súvislosti s vytýčeným hlavným cieľom sme si stanovili nasledovný výskumný problém:

„Aké sú rozdiely v postojoch k otázkam výberu vysokej školy pre ich syna/dcéru medzi rodičmi vysokoškolských študentov vzhľadom na ich charakteristiky?“ Medzi základné charakteristiky rodičov sme zaradili vzdelanie rodiča, zdravotný stav syna/dcéry, vek rodiča a pohlavie rodiča.

Metódy a metodika výskumu

V nadväznosti na stanovený výskumný problém sme získavali odpovede na nasledovné výskumné otázky:

- Akú rolu preberajú rodičia vysokoškolských študentov pri výbere vysokej školy ich syna/dcéry? Aké sú medzi nimi rozdiely vzhľadom na vybrané charakteristiky?
- Získavajú rodičia informácie o univerzite pri výbere vysokej školy pre ich syna/dcéru? Aké sú medzi nimi rozdiely v spôsobe získavania informácií vzhľadom na vybrané charakteristiky?
- Aké podmienky najviac ovplyvňujú výber vysokej školy pre syna/dcéru? Aké sú rozdiely v podmienkach ovplyvňujúcich výber vysokej školy vzhľadom na zdravotný stav dieťaťa?

Výskumná vzorka

Výberový súbor tvorili rodičia vysokoškolských študentov (N=72), ktorí študujú bakalársky stupeň štúdia, učiteľstvo všeobecno-vzdelávacích predmetov na UKF v Nitre. V rámci výberového súboru tvorilo vzorku 66 (92%) žien a 6 (8%) mužov. Vekový priemer rodičov sa pohyboval od 42 – 59 rokov. Niektoré položky v dotazníku respondenti nevyplnili, pri analýze výsledkov preto vždy uvádzame aj sumárny počet respondentov, ktorí odpovedali v jednotlivých položkách dotazníka. Údaje o nadobudnutom vzdelaní rodičov sme získali od 69 respondentov výskumu. Vysokoškolsky vzdelaní rodičia tak tvorili 17% (N=12), stredoškolsky vzdelaní rodičia s maturitou 61% (N=42) a rodičia s odborným vzdelaním bez maturity 22% (N=15) z výskumnej vzorky. Výberový súbor ďalej tvorilo 66 (92%) rodičov intaktných vysokoškolských študentov a 6 (8%) rodičov študentov so zdravotným znevýhodnením. Pomer rodičov intaktných a zdravotne znevýhodnených študentov vo výberovom súbore je v súlade s rozložením osôb zo zdravotným znevýhodnením v spoločnosti.

Metódy získavania dát

Výsledky sme získali administráciou dotazníka vlastnej konštrukcie. Dotazník obsahoval vstupné, faktografické položky (1. časť), otázky s výberom z viacerých možností zamerané na posudzovanie a sebaopisovanie (2. časť) a otvorené

otázky (3. časť). Otázky v druhej a tretej časti dotazníka sa dotýkali viacerých spolu súvisiacich problémov. S prihliadnutím na zameranie výskumnej štúdie uvádzame iba výsledky týkajúce sa výberu vysokej školy pre syna/dcéru.

Metódy analýzy dát

Získané dáta sme analyzovali prostredníctvom štatistického programu. Bol použitý Pearsonov Chí kvadrát pri stanovení hladiny štatistickej významnosti 0,05. Štatistické spracovanie získaných údajov prebiehalo na dvoch úrovniach:

- úroveň deskripcie – početnosti, percentuálne hodnoty, aritmetické priemery, štandardné odchýlky;
- úroveň inferencie – χ^2 (analýza rozdielu v početnostiach jednotlivých odpovedí rodičov vzhľadom na premenné vzdelanie rodiča, zdravotný stav syna/dcéry, vek rodiča, pohlavie rodiča).

Výsledky a diskusia

Jedným z našich zámerov bolo preskúmať, aké postavenie zaujímajú rodičia pri výbere vysokej školy pre ich syna/dcéru. Výsledky naznačujú, že rodičia umožňujú študentom slobodne sa rozhodnúť pri výbere druhu vysokej školy ako aj odboru štúdia. Do rozhodnutia ich syna/dcéry vstupujú najmä v role poradcov. V tejto súvislosti žiaden z rodičov vo výskumnej vzorke neuviedol, že výber vysokej školy pre dieťa bol podmienený iba rozhodnutím rodiča. Takmer polovica rodičov sa vyjadrila, že výber VŠ bol výlučne vlastným rozhodnutím ich syna/dcéry, do ktorého nijakým spôsobom nezasahovali. Pri testovaní premenných (vzdelanie rodiča, zdravotný stav syna/dcéry, vek rodiča a pohlavie rodiča), sme štatisticky významné výsledky v tejto oblasti dosiahli pri premenných vzdelanie rodiča ($p=0,002$) a zdravotný stav syna/dcéry ($p=0,048$). 80% rodičov s odborným vzdelaním bez maturity (tab. 1) sa vyjadrili, že výber VŠ bol výlučne vlastným rozhodnutím ich syna/dcéry, do ktorého nijakým spôsobom nezasahovali. Na druhej strane rodičia s vysokoškolským vzdelaním významne častejšie uvádzali, že pri výbere vysokej školy pre ich syna/dcéru sa s dieťaťom aktívne radili a pomáhali mu (tab. 1). V tejto súvislosti je možné uviesť aj vyjadrenie jedného z vysokoškolsky vzdelaných rodičov: „Rodič musí pomôcť svojmu dieťaťu s výberom vhodného odboru štúdia a vhodnej vysokej školy. Mal by to s ním prekonzultovať, niekedy sú aj ambície detí nereálne“. Uvedené výsledky súvisia s vyššími aspiráciami vysokoškolsky vzdelaných rodičov a ich detí, ktorých rozhodnutia o zápise na vysokú školu sú prirodzene ovplyvnené výškou a druhom dosiahnutého vzdelania ich rodičov či iných členov užšej i širšej rodiny.

Tab. 1. Vzdelanie rodičov a ich rola pri výbere vysokej školy pre syna/dcéru

Vzdelanie		Rola rodiča		Spolu	χ^2	df	p
		výber VŠ bol výlučne vlastným rozhodnutím syna/dcéry	pred podaním prihlášky sme sa spolu poradil				
Stredoškolské	N	12	30	42	12,147	2	,002
	%	29	71	100			
Odborné bez maturity	N	12	3	15			
	%	80	20	100			
Vysokoškolské	N	6	6	12			
	%	50	50	100			
Spolu	N	30	39	69			
	%	44	56	100			

Vysvetlivky:

N – počet respondentov, VŠ – vysoká škola, % – percentá, χ^2 – testovacie kritérium, df – stupne voľnosti, p – dosiahnutá signifikancia (> 0,05 nesignifikantná; ≤ 0,05 signifikantná; ≤ 0,01 vysoko signifikantná; ≤ 0,001 veľmi vysoko signifikantná)

V situácii s dieťaťom so zdravotným znevýhodnením vystupujú otázky budúcnosti dieťaťa, možnosti jeho ďalšieho štúdia a následného zapojenia do pracovného procesu ešte zreteľnejšie. V ideálnom prípade rodičia dokážu vytvoriť u svojho dieťaťa vzťah k jeho budúcemu povolaniu a pomôcť mu ho získať. Zdravotné znevýhodnenie však do značnej miery podmieňuje možnosti jeho profesného uplatnenia. Jednou z ciest, ako môžu rodičia pomôcť svojmu dieťaťu začleniť sa v budúcnosti do pracovného procesu, je aj podpora jeho ďalšieho vzdelávania. Uvedené je v súlade aj s výpoveďami rodičov zdravotne znevýhodnených študentov, ktorí boli vo výskumnej vzorke. Rodičia jednotne zdôrazňujú význam kooperatívneho systému plánovania tejto fázy života ich syna/dcéry (tab. 2). Uvádzajú, že pred podaním prihlášky sa so synom/dcérou radili a konzultovali rozhodnutie študovať na univerzite s učiteľmi na strednej škole a s lekármi. Vo fáze rozhodovania o ďalšom štúdiu študenta so zdravotným znevýhodnením na univerzite vystupujú do popredia aj úlohy koordinátorov pre študentov so špecifickými potrebami na vysokých školách. Významné postavenie majú aj poradenské centrá pre študentov so špecifickými potrebami, ktorých činnosť je jednou z podmienok zaradenia týchto študentov v prostredí vysokej školy. V tomto kontexte je potrebné spomenúť aj výskumnú úlohu KEGA 052 UKF-4/2011 s názvom: „Budovanie inkluzívneho prostredia v podmienkach vysokej školy“ (úspešne obhájená v decembri 2013), ktorej jedným z hlavných cieľov bolo vytvoriť poradenské centrum pre študentov so špecifickými potrebami na pôde PF UKF v Nitre. (pozri viac napr. Seidler, Kurincová 2008; Beliková, Seidler 2011; Beliková, Babulicová, Zelená 2011; Kurincová, Turzák 2013 a pod.).

Tab. 2. Zdravotný stav dieťaťa a rola rodiča pri výbere vysokej školy pre syna/dcéru

Znevýhodnenie syna/dcéry na VŠ		Rola rodiča		Spolu	χ^2	df	p
		výber VŠ bol výlučne vlastným rozhodnutím syna/dcéry	pred podaním prihlášky sme sa spolu poradil				
Nie	N	27	39	66	3,927	1	,048
	%	41	59	100			
Áno	N	0	6	6			
	%	0	100	100			
Spolu	N	27	45	72			
	%	37	63	100			

Vysvetlivky:

N – počet respondentov, VŠ – vysoká škola, % – percentá, χ^2 – testovacie kritérium, , df – stupne voľnosti, p – dosiahnutá signifikancia (> 0,05 nesignifikantná; ≤ 0,05 signifikantná; ≤ 0,01 vysoko signifikantná; ≤ 0,001 veľmi vysoko signifikantná)

V súvislosti s uvedeným bolo našim výskumným zámerom preskúmať, do akej miery a akým spôsobom získavajú rodičia informácie o univerzite pri výbere vysokej školy pre ich syna/dcéru. Až 80% rodičov sa vyjadrilo, že získavali alebo sa samostatne pokúšali získať informácie o možnostiach štúdia na vysokej škole. S rôznou úrovňou dosiahnutého vzdelania rodičov sa líšia aj spôsoby a intenzita získavania informácií rodičmi. Nikto z vysokoškolsky vzdelaných rodičov v porovnaní s ostatnými skupinami neuvádza, že informácie o možnostiach štúdia jeho syna/dcéry nezberal (tab. 3). Naproti tomu, až 60% rodičov s odborným vzdelaním bez maturity uviedlo túto možnosť. Rodičia so stredoškolským a vysokoškolským vzdelaním preferujú získavanie informácií prostredníctvom webových stránok jednotlivých univerzít. 25% vysokoškolsky vzdelaných rodičov uvádza, že okrem iných spôsobov využili aj rozhovor s inými rodičmi vysokoškolačkov alebo rozhovor s učiteľmi na strednej škole. Uvedené výsledky podporujú zistenia o vyšších ambíciách vysokoškolsky vzdelaných rodičov v porovnaní s ostatnými skupinami. Jeden z ukazovateľov, ktorý prirodzene ovplyvňuje spôsob výberu informácií je aj vek rodičov ($p=0,010$). Mladší rodičia (do 50 rokov) skôr vyhľadávajú informácie na webových stránkach. Rodičia, ktorých vek presahoval 50 rokov, skôr preferovali osobné formy vyhľadávania informácií (rozhovor s učiteľmi na SŠ a s inými rodičmi).

Našou výskumnou otázkou bolo tiež preskúmať, aké podmienky najviac ovplyvňujú výber vysokej školy pre dieťa z pohľadu rodičov. Vo fáze rozhodovania sa o výbere vysokej školy zohľadňujú rodičia viaceré okolnosti, ktoré sa prenášajú do života ich syna/dcéry. 46% rodičov intaktných vysokoškolačkov uvádza, že okrem výberu adekvátneho odboru a programu štúdia sa pri výbere

vysokej školy v ich rodine prihládalo na vzdialenosť VŠ od miesta bydliska. Rodičia poukazovali aj na ubytovacie možnosti v mieste štúdia (príbuzný, privát, študentský domov) a štúdium iných známych na VŠ (tab. 4). Ako významný determinant, ktorý rodičia vysokoškolských študentov uvádzali v otvorených položkách dotazníku, je tzv. „meno školy“ resp. kredit školy, ktorú by mal ich syn/dcéra navštevovať.

Tab. 3. Vzdelanie rodičov a spôsob získavania informácií pri výbere vysokej školy pre syna/dcéru

Vzdelanie		Spôsob získavania informácií				Spolu	χ^2	df	p
		rozhovor s učiteľmi na SŠ	rozhovor s inými rodičmi vysokoškolačka	informácie na webe VŠ	nezbieral som, syn/dcéra je dospelý/á				
Stredoškolské	N	9	6	21	6	42	19,6	6	,003
	%	21	14	50	14	100			
Odborné bez maturity	N	3	0	3	9	15			
	%	20	0	20	60	100			
Vysokoškolské	N	3	3	6	0	12			
	%	25	25	50	0	100			
Spolu	N	15	9	30	15	69			
	%	22	13	43	22	100			

Vysvetlivky:

N – počet respondentov, VŠ – vysoká škola, SŠ – stredná škola, % – percentá, χ^2 – testovacie kritérium, df – stupne voľnosti, p – dosiahnutá signifikancia (0,05 nesignifikantná; $\leq 0,05$ signifikantná; $\leq 0,01$ vysoko signifikantná; $\leq 0,001$ veľmi vysoko signifikantná)

Týmito otázkami sa najčastejšie zaoberajú práve rodičia žiakov zo zdravotným znevýhodnením, V otvorených položkách dotazníku zdôrazňovali nutnosť dostupnosti informácií o možnostiach štúdia pre ich syna/dcéru. Poukazujú pritom na dôležitosť poznania možných obmedzení v štúdiu vzhľadom k druhu a stupňu znevýhodnenia ich dieťaťa. O výbere prihlášky pre syna/dcéru z ich pohľadu jednoznačne rozhoduje aj vzdialenosť od miesta bydliska. Tieto zistenia sú v súlade s výsledkami, ktoré sme získali pri zisťovaní osobnej angažovanosti rodičov pri výbere vysokej školy pre ich dieťa so zdravotným znevýhodnením. Rodičia týchto študentov (100%) v porovnaní s rodičmi intaktných študentov (57%), jednotne uvádzali, že okrem iných spôsobov získavania informácií osobne navštívili vysokú školu, kde bude študovať ich syn/dcéra ($p=0,040$).

Tab. 4. Zdravotný stav dieťaťa a podmienky ovplyvňujúce výber vysokej školy pre syna/dcéru

Znevýhodnenie syna/dcéry na VŠ		Podmienky ovplyvňujúce výber vysokej školy				Spolu	χ^2	df	p
		vzdialenosť VŠ od bydliska	ubytovanie (príbuzný, privat, ŠD)	štúdium známych na VŠ	iné				
Nie	N	30	12	9	15	66	8,86	3	,031
	%	46	18	14	23	100			
Áno	N	6	0	0	0	6			
	%	100	0	0	0	100			
Spolu	N	36	12	9	15	72			
	%	50%	17	13	21	100			

Vysvetlivky:

N – počet respondentov, VŠ – vysoká škola, % – percentá, χ^2 – testovacie kritérium, df – stupeň voľnosti, p – dosiahnutá signifikancia (> 0,05 nesignifikantná; ≤ 0,05 signifikantná; ≤ 0,01 vysoko signifikantná; ≤ 0,001 veľmi vysoko signifikantná)

Záver a odporúčania pre prax

O vysokoškolské štúdium prejavuje záujem každoročne čoraz viac študentov. Zvyšujúci sa záujem o nadobudnutie terciárneho vzdelávania sa premieta aj v počte prihlášok na štúdium od uchádzačov so zdravotným znevýhodnením. V tomto kontexte je výber odboru ich štúdia determinovaný záujmom študentov, podmienkami, ktoré im vysoká škola môže poskytnúť, ale aj množstvom a intenzitou podpory ich rodičov.

Na základe dosiahnutých výsledkov je možné konštatovať, že rodičia (napriek faktu, že vysokoškolských študentov považujeme za mladých dospelých – legislatívne samostatne zodpovedných občanov) zohrávajú pri výbere VŠ pres svojho syna/dcéru nezastupiteľnú úlohu. V situácií so študentom so zdravotným znevýhodnením táto skutočnosť vystupuje ešte zreteľnejšie.

Vychádzajúc z výsledkov realizovaného výskumu považujeme za potrebné neustále budovanie pozitívneho obrazu vysokej školy – image školy – prostredníctvom prístupnosti informácií o možnostiach štúdia pre budúcich študentov, ale aj ich rodičov. Okrem webových stránok, vydávania informačných letákov či organizovania dní otvorených dverí, je potrebné vnímať študentov a ich rodičov ako klientov vysokých škôl, ktorí by mali mať možnosť vystupovať ako poradná a podporná zložka v celej variete študijných programov, ako aj aktivít univerzity.

Obzvlášť významnú úlohu by v tejto súvislosti mali zohrávať rodičia študentov so zdravotným znevýhodnením, ktorí by mali spolupracovať s centrami pre pomoc študentom so špeciálnymi potrebami. Rodičia by mohli poskytovať pomoc a psychickú podporu iným rodičom zdravotne znevýhodnených študentov, ktorých deti sa uchádzajú o vysokoškolské štúdium. Mohli by týmto rodičom slúžiť ako vzor, že aj ich dieťa môže napriek svojmu zdravotnému znevýhodneniu dosiahnuť najvyššie – vysokoškolské vzdelanie. V tejto súvislosti nám môžu ako inšpirácie pre podmienky našej edukačnej praxe slúžiť viaceré overené skúsenosti zo zahraničných univerzít (pozri napr. Pattison, E. 2013).

Literatúra

- Beliková V., Seidler P. (2011), *Možnosti štúdia študentov so zdravotným postihnutím na Pedagogickej fakulte Univerzity Konštantína Filozofa, UKF, Nitra*
- Beliková V., Babulicová Z., Zelená H. (2011), *Odporúčané stratégie k štúdiu študentov so zdravotným postihnutím na vysokej škole*, [in:] *Mezinárodní Masarykova konference pro doktordandy a mladé vědecké pracovníky MMK, Magnanimitas, Hradec Králové*, s. 1175–1180
- Hardman M.L., Drew C.J., Egan M.W. (2011), *Human Exceptionality: School, Community and Family*, Cengage Learning, Wadsworth
- Seidler P., Kurincová V. (2008), *Inklúzia výnimočných študentov v podmienkach vysokých škôl*, [in:] *Výchova v pedagogickom výskume a praxi: zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie zo dňa 31.1.2008*, UCM, Trnava, s. 205–211
- Kurincová V., Turzák T. (2013), *Rodičia a ich miesto vo vysokoškolskom vzdelávaní v kontexte budovania inkluzívneho prostredia vysokých škôl*, [in:] *Pedagogické a psychologické aspekty edukácie*, red. J. Duchovičová, Z. Babulicová, H. Zelená, PF UKF, Nitra
- Květoňová L. (2007), *Vysokoškolské studium se zajištěním speciálně-pedagogických potřeb*, Paido, Brno, 94 s.
- Kwak A. (red.) (2008), *Rodzicielstwo. Miedzy domem, prawem, służbami społecznymi*, Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej, Warszawa
- Pattison E. (2013), *George Fox University Parent Handbook*, dostupné na internete: <http://www.georgefox.edu/parents/handbook/parent-handbook2013.pdf> [cit. 2013-28-09]
- Zgaga P. (2007), *Higher Education in Transition. Reconsiderations on Higher Education in Europe at the Turn of Millenium*, The Faculty Board for Teacher Education, Umea

Iné zdroje

- University of Central Lancashire, dostupné na internete: http://www.unclan.ac.uk/information/parents/the_first_few_weeks.php [cit. 2013-08-03]
- Starting University: Information for parents of new students. The University of Nottingham University Counselling Service, dostupné na internete: <http://www.nottingham.ac.uk/counselling/> [cit. 2013-30-09]